

LOVAS SZENT ÉS AZ ARKANGYAL ÁBRÁZOLÁSAI AZ AVAR KORBÓL

VADAY ANDREA

A régészeti kutatás vitatott kérdései közé tartozik a népvándorláskori régészeti leleteken ábrázolt szimbólumok, alakok értelmezése. Különösen nehéz kérdés, hogy a korabeli keresztény tematikájú ábrázolások valójában mit jelentenek meg, és eredetük, vallásos tartalmuk hogyan magyarázható. Ezért is jelentős a két nagyharsányi (Baranya megye) avar kori dobozfibula, amely számos szállal kapcsolódik az ókori világhoz és a kereszténységhez egyaránt. A fibulákon ábrázolt lovas szent és az Arkangyal alakja napjainkig tovább él a hitvilágban, művészetben, néphitben és a mondákban egyaránt.

Az avar kori figurális ábrázolású, aranylemezes dobozfibulák Magyarországon Keszthely környékéről és Baranya megyéből ismertek. A legtöbb kutató együtt tárgyalja őket, annak ellenére, hogy a sírok mellékletadási szokásai, a halottak viselete eltér egymástól, sőt, a hasonló díszítőelemek mellett jellegzetes technikai és díszítésbeli különbségek is megfigyelhetők.

Nagyharsányból ismert egy nagyobb szórvány és egy kisebb, ásatáson előkerült fibula.¹ A szórvány fibula aranylemezt glóriás, jobbában keresztvassal ellátott lángpallóval, baljában *globus*-t tartó, római tógát viselő szárnyas arkangyal alakja díszíti, két oldalán ARXANTE – AE BO[HΘI] (Arkangyal segíts!) görög betűs fohással. A fibula gyöngykerete és a tizenkét aranyozott, bemélyített karéjból kialakított karéjsor közé hullámos vonalra illeszkedő indasort karcoltak (1. kép).

A 60. sír fibuláján a képmezőt körülölelő, domború keretet tíz aranyozott karéj övezi, amelyeket ívesen bekarcolt vonalsor és az ívek találkozásánál bekarcolt háromszögek egészítenek ki. Az aranylemez glóriás, római tunikát viselő, kígyót ledöfő lovasa jobbában felül keresztben végződő lándzsát tart. A férfi feje mellett ábrázolt csillag már a császárkori pénzek hátlapján is feltűnik (2. kép).

A két fibula azonos díszítőeleme a gyöngykeret és az aranyozott karéjsor. Megegyezik mindkettőnél a trébelt aranylemezek rápréselésének módja is. Az alakokat egyaránt római viseletben, nimbuszal/glóriával jelenítették meg.

Gyakran megfigyelhető jelenség, hogy az antik, „pogány” ábrázolások átvétele során azokat a későbbi korokban keresztény tartalommal ruházták fel. Így élt tovább a császárkori pénzek szárnyas Victoria alakja I. Iustinianus aranypénzeinek hátlapján, azzal a különbséggel, hogy a solidusokon az istennő jobbában keresztben végződő, hosszú, egyenes tárgyat tart. Ez alakul át a nagyharsányi

1. kép: Szórvány fibula
(fotó: Füzi István, Janus Pannonius Múzeum)

2. kép: 60. sír fibulája
(fotó: Füzi István, Janus Pannonius Múzeum)

¹ Papp László: A nagyharsányi avar temető I. (Das awarenzeitliche Gräberfeld von Nagyharsány) Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 8 (1963) [1964], 115, 131–132.

Vaday Andrea • Lovas szent és az Arkangyal ábrázolásai az avar korból

Arkangyal lángpengéjű pallosává. A globus mind a római és bizánci pénzekben, mind a fibulán megtalálható, sőt, Szent Mihály arkangyal a Föld és Izrael védőjeként szintén földgömböt tart baljában.

A 60. sír fibulájának emberalakját hol lovas alaknak,² hol szentnek,³ hol Krisztusnak,⁴ hol pedig Szent György(?)⁵-nek határozták meg.

A nagyharsányi lándzsás lovasalak előképe a bizánci művészetben is továbblő, barbárok fölött győzelmet arató császár és a szárnyas Pegazuson ülő Bellerophon ábrázolása. Az utóbbi azonban a Chimérával és nem kígyóval harcol! A Krisztussal való azonosítás is megkérdőjelezhető, mivel Jézust csak a jeruzsálemi bevonulásnál ábrázolják számár-, és nem lóháton. A Christus Triumphans, megfeszített Krisztus alakjához pedig az Agnus Dei (Isten Báránya) társulhat csak.

Több érv is szól amellett, hogy a lovas a mártírhalált halt Georgius/György katonaszentet ábrázolja, amit a fibulák alakjainak értelmezése is alátámaszt. Szent Mihály az angyalsereg vezéréként, Szent György pedig az arkangyal földi megtestesüléseként küzd a Gonosz ellen. A Vulgata szövege alapján⁶ az ördög (diabolus, satan) sárkány (draco) és kígyó (serpens) alakjában jeleik meg. A kígyóval harcoló glóriás lovas képi ábrázolása egy öntőmintán is feltűnik.⁷

A középkori legendákban,⁸ lovagregényekben és népmesékben azonban már a királylányt a sárkánytól megmentő hős történeteként él tovább az Apokalipszis hétfejű, koronás, vörös sárkánya/sárkánykígyója, aki a holdsarlón álló, várandós, koronás asszonyra támad.⁹

Tóth Endre a dobozfibulákat a 6–7. századi dunántúli kereszténység bizonyítékának tartja, és a „mediterrán kapcsolatokról” árulkodó „helyben gyártott” példányoknak határozza meg.¹⁰ A kivitel minősége és a görög nyelvű felirat azonban kétségtelenné teszi, hogy az Arkangyal-fibula bizánci műhely terméke, és a vele technológiai kivitelezésében, tartalmi értelmezésében rokon Szent Györgyöt ábrázoló fibula sem tekinthető helyi készítménynek.

A fibulák közléplemezeit méhviasz-rétegre préselték rá. A szentek sírjáról származó méhviasz különböző veszélyektől óvó jelentéstartalma miatt vetette fel Falko Daim, hogy a fibulák talán lehettek zarándokerek-lyék.¹¹ Megemlíti azt is, hogy a méhviasz puhasága miatt nem szolgálhatott merevítésre. A hellenisztikus idők-től kezdve ismert eljárás azonban az az eljárás az európai ötvösségben, hogy a vékony nemesfém tárgyak bel-sejét különböző képlékeny, majd később megmerevedő anyagokkal töltik ki, vagy azokra préselik rá a leme-zeket. A puha anyag miatt a rápréseléskor az aranyfólia trébelt mintája nem sérül meg, és jobban tapad az alap-hoz.

² Garam, Éva: Die awarenzeitlichen Scheibenfibeln. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1993 [1994], 101, Abb.1.3.

³ Daim, Falko: Pilgeramulette und Frauenschmuck? Zu den Scheibenfibeln der frühen Keszthely-Kultur. *Zalai Múzeum* 11 (2002), 113–132. 117.

⁴ Tóth Endre: Honfoglalás előtti keresztények a Kárpát-medencében. In: *Magyarok térben és időben. Nemzetközi Hungarológiai Konferencia. Tatabánya – Esztergom 1996. május 28–31*, szerk. Fülöp Éva Mária – Kisné Cseh Julianna. *Tudományos Füzetek* 11 (1999), 172; Tóth, Endre: Zur Herkunft und Ikonographie der Scheibenfibeln der Keszthely-Kultur (A Keszthely-kultúra korongos fibuláinak eredetéhez és ikonográfiájához) *Zalai Múzeum* 14 (2005), 183.

⁵ Kiss Attila: A népvándorlás kora Baranyában. In: *Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig*, szerk. Bándi Gábor. (Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 1979), 364.

⁶ Vulgata, Jelenések Könyve 12, 7.: „...Michael et angeli eius præliabantur cum dracone...” és 9: „...draco ille magnus, serpens antiquus, qui vocatur diabolus, et satanas...”

⁷ Wulff, Oscar: *Altchristliche Bildwerke. Beschreibung der Bildwerke der christlichen Epochen; Altchristliche und mittelalterliche byzantinische und italienische Bildwerke; Beschreibung der Bildwerke der christlichen Epochen / Königliche Museen zu Berlin, Bd. 3, Altchristliche und mittelalterliche byzantinische und italienische Bildwerke* (Berlin: Reimer, 1909), Taf. LVI. Nr. 1128.

⁸ Iacobus de Voragine, *Legenda Aurea. Historia de Sancto Georgio*.

⁹ Vulgata, Jelenések könyve 12, 1–4.

¹⁰ Tóth Endre: Honfoglalás előtti keresztények a Kárpát-medencében. In: *Magyarok térben és időben. Nemzetközi Hungarológiai Konferencia. Tatabánya – Esztergom 1996. május 28–31*, szerk. Fülöp Éva Mária – Kisné Cseh Julianna. *Tudományos Füzetek* 11 (1999), 172.

¹¹ Daim, Falko: Pilgeramulette und Frauenschmuck? Zu den Scheibenfibeln der frühen Keszthely-Kultur. *Zalai Múzeum* 11 (2002), 113–132.

Vaday Andrea • Lovas szent és az Arkangyal ábrázolásai az avar korból

Ha a fibulák zarándokereklyék lennének, akkor ez egyben viselőjük keresztény hitét is jelezné. A nagyharsányi fibulákat azonban olyan gazdag avar nők viselték, akik bizonyos, hogy nem voltak keresztények a temetkezési rítusuk, mellékletadási szokásuk és egyéb tárgyaik alapján.¹²

AJÁNLOTT IRODALOM

DAIM, FALKO

Pilgeramulette und Frauenschmuck? Zu den Scheibenfibeln der frühen Keszthely-Kultur. *Zalai Múzeum* 11 (2002), 113–132.

GARAM, ÉVA

Die awarenzeitlichen Scheibenfibeln. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1993 [1994], 99–134.

TÓTH ENDRE

Honfoglalás előtti keresztények a Kárpát-medencében. In: *Magyarok térben és időben. Nemzetközi Hungarológiai Konferencia. Tatabánya – Esztergom 1996. május 28–31*, szerk. Fülöp Éva Mária – Kisné Cseh Julianna. *Tudományos Füzetek* 11 (1999), 163–182.

TÓTH, ENDRE

Zur Herkunft und Ikonographie der Scheibenfibeln der Keszthely-Kultur. (A Keszthely-kultúra korongos fibuláinak eredetéhez és ikonográfiájához) *Zalai Múzeum* 14 (2005), 183–202.

VISY ZSOLT (szerk.)

Pécs Története I. Pécs története a kezdetektől a püspökség megalapításáig. (Várható megjelenés: 2013. május).

¹² A fényképekért Füzi Istvánnak (Janus Pannonius Múzeum) mondok köszönetet.